

SANOAT KORXONALARI INNOVATSION FAOLIYATIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR VA ULARNING MINTAQA IQTISODIYOTIGA TA'SIRI

Xolmurodava Firuza Ro'zimurodovna

Xolmurodava Nargiza Ro'zimurodovna

Osiyo xalqaro universiteti magistrantlari

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat korxonalari faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning mintaqaviy xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sanoat, korxona, innovatsiya, qo'shimcha qiymat, diversifikatsiya, omil, moliyaviy-iqtisodiy resurslar.

Abstract: This article analyzes the regional features of the factors influencing the innovative activity of industrial enterprises.

Keywords: industry, enterprise, innovation, added value, diversification, factor, financial and economic resources.

Har qanday milliy iqtisodiyotning rivojlanishi uning hududlarini muvozanatli va barqaror rivojlanishiga bog'liq bo'ladi. Mintaqalar va ularning hududlarini barqaror rivojlanishida esa sanoat tarmoqlarining ahamiyati yuqoridir. Chunki sanoat tarmoqlari iqtisodiy o'sish sur'atini ta'minlash bilan bir qatorda, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash va mahalliyashtirilishini rag'batlantirish orqali iqtisodiyotning raqobatbardoshligini o'sishiga zamin yaratadi. Sanoat sohasida qazib olingan, ishlab chiqarishda yaratilgan barcha xomashyolarni qayta ishlash, ulardan turli xil mahsulotlar ishlab chiqarish hisobiga diversifikatsiyalashuv jarayonlari takomillashadi. Dunyo tajribasida rivojlangan va yuqori

o'sish sur'atlariga ega bo'lgan mamlakatlar amaliyoti ko'rsatishicha, ular muvaffaqiyatlari asosan sanoat tarmoqlarida, xususan qayta ishlovchi sanoat korxonalaridagi tuzilmaviy o'zgarishlar natijasida yuzaga kelgan. Sanoatning boshqa tarmoqlardan farqli jihati - yuqori darajadagi qo'shimcha qiymat yaratishidir. Qo'shimcha qiymat - bu aniq turdagi mahsulotni yaratish, qayta ishlash, marketing faoliyatini olib borish va pirovard iste'molga chiqarilgunga qadar ishlab chiqarish jarayonining ketma-ketligidir. Korxonalar innovatsion faoliyatining shakllanishi va rivojlanishi yoki darajasi o'zgarishi ma'lum bir omillar ta'siri natijasida sodir bo'ladi. Korxona innovatsion faoliyatini boshqarishni obyektiv va har tomonlama tadqiq etish davomida, unga ta'sir o'tkazuvchi omillarni aniqlash va tizimlashtirish muammosi dolzarb va yetarlicha ishlab chiqilmagan bo'ladi. Innovatsion faoliyat omili deganda, korxona innovatsion o'sishining jadalligi va tavsifiga ta'sir o'tkazuvchi shartlar, sabab va ko'rsatkichlarni tushunamiz. Bunda innovatsion jarayon, ko'plab omillarning o'zaro ta'siri natijasi sifatida maydonga chiqadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyatga ta'sir o'tkazuvchi omillarning tasnifi ayni vaqtda ishlab chiqilmagan. Ko'plab mualliflar korxonaning innovatsion faoliyatiga ta'sir o'tkazuvchi omillarga o'z e'tiborini qaratishgan. T.G. Filosofova o'z asarida, sanoat korxonalarida innovatsiyalarga to'sqinlik etuvchi quyidagi omillarni qayd etib o'tgan: - iqtisodiy - moliyaviy resurslar bilan kam ta'minlanganlik, davlat tomonidan kam moliyalashtirilish, innovatsiyalarni targ'ib qilishga yuqori sarf-harajatlar, iqtisodiy xavfning yuqori darajasi, innovatsiyalar qaytimlarining uzoq muddati; - ishlab chiqarish - malakali kadrlar yetishmasligi, yangi texnologiyalar, sotish bozorlari to'g'risida zarur ma'lumotlarning yo'qligi, tashkilotning innovatsiyalarni tezda qabul qila olmasligi, boshqa tashkilotlar, korxonalar va ilmiy tashkilotlar bilan hamkorlikni yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi yoki yo'qligi; - boshqa omillar - innovatsion mahsulotga iste'molchilar tomonidan past narxdagi talab, innovatsion faoliyatda yetarlicha qonuniy va meyoriy-huquqiy asoslarning, tartibga solishning yo'qligi, davlat tomonidan innovatsion faoliyatni

yetarlicha rag'batlantirilmasligi, sust rivojlangan innovatsion infratuzilma, texnologiya bozorida rivojlanishning yo'qligi.

A.A. Bovin esa tashkilotning innovatsion muhitiga quyidagi ta'sir o'tkazuvchi omillarni keltirib o'tadi va tahlil qiladi:

-ijtimoiy infratuzilma (ishchilarning ta'lim, tibbiy va madaniy inshootlardagi xizmatlardan foydalanish imkoniyati);

-aloqa sohasi (aloqa, axborot resurslaridan foydalanish imkoniyati mavjudligi); -tabiiy - geografik sharoitlar (transport, moddiy-texnik, energiya, yoqilg'i va xomashyo resurslarining mavjudligi);

-texnologik va ilmiy-texnik soha (ishlanmalar bozorining mavjudligi, ilmiy-tadqiqot institutlari va boshqalarning mavjudligi);

-iqtisodiy va moliyaviy soha (innovatsion faoliyatni davlat tomonidan milliy va mintaqaviy darajada qo'llab-quvvatlanishi, innovatsion ishlanmalardan manfaatdor investorlarning mavjudligi);

-siyosiy-huquqiy soha (innovatsion va ilmiy-texnik sohani huquqiy tartibga solishda milliy, mintaqaviy reja va dasturlarning mavjudligi);

-xo'jalik yuritishning strategik qamrovi (bozorning muayyan segmentida innovatsiyalarning paydo bo'lish tezligi);

-mehnat resurslari bozori.

Bizning fikrimizcha, keltirilgan tasniflar, korxona innovatsion faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning faqatgina kichik bir qismini qamrab olgan. Shuni ta'kidlash joizki, ilmiy adabiyotlarda innovatsion faoliyatga bevosita ta'sir o'tkazuvchi omillar aniqlangan emas. Tadqiqotimizning asosiy maqsadi korxona innovatsion faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni tasniflash asosida sanoat korxonalari faoliyatini mintaqqa iqtisodiyoti

samaradorligiga ta'sirini aniqlash. Fikrimizcha, korxona innovatsion faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bir qator belgilariga ko'ra tasniflash maqsadga muvofiq bo'ladi. Amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida boshqaruvchanlik darajasiga ko'ra korxona innovatsion faoliyatiga ta'sir o'tkazuvchi omillarning quyidagi tasnifiy belgilari taklif qilin mumkin. Kelib chiqish manbalariga ko'ra, omillar tabiiy-iqlimiy, ijtimoiy, moliyaviy-iqtisodiy, sanoat-texnologik, ilmiy-texnik va tashkiliy-boshqaruv guruhlariga bo'linadi. Tabiiy-iqlimiy omillar sanoat korxonalari innovatsion faoliyati natijalariga katta ta'sir o'tkazadi. Mintaqada joylashgan sanoat korxonalari innovatsion faoliyati rivojlanishi va innovatsion faoliyatning o'sishiga suv ta'minoti, qulay iqlim, ish sharoitlar va yirik yoqilg'i va xom-ashyo manbalarining mavjudligi katta hissa qo'shadi. Tabiiy-iqlimiy sharoitning murakkabligi, ishchi kuchining yetishmasligi, ishlab chiqarish kuchlari, transport rivojlanish darajasining pastligi, aksincha korxona innovatsion faoliyati rivojlanishiga to'sqinlik qilishi bilan birgalikda, korxona innovatsion faoliyat darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi yuqorida keltirilgan muammolar yechimi uchun juda katta mablag' talab qiladi. Ijtimoiy omillarga demografik vaziyat, ijtimoiy keskinlik darajasi, ishchilarning yashash sharoiti, korxonada sog'lomlashtirish, sport va madaniy xordik ishlarini tashkillashtirish, kadrlarning madaniy, ta'limdagi umumiy darajasi va boshqalarni kiritish mumkin. Bular korxona ishlab chiqarish resurslarining samarali va to'laroq ko'llanishiga, inson kapitalining korporativ rivojlanishi va shakllanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Moliyaviy-iqtisodiy omillar mablag', xom-ashyo, materiallar bilan ta'minlanganlikni, qo'shimcha mablag'larni jalb qilish imkoniyatlari darajasini aniqlaydi. Innovatsion faoliyatning moliyaviy-iqtisodiy omillarini tadqiq qilish, eng avvalo, korxonaning innovatsion rivojida moliyaviy imkoniyatlarini tadqiq qilish imkoniyatini, korxonaning hozirgi va kelajakdagi moliyaviy holatida innovatsion strategiya rivojlanishining yo'nalishini oldindan ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Sanoat-texnologik omillar korxona ishlab chiqarish resurslari va texnologiyalarining samarali va to'liq foydalanishini aniqlab beradi. Ilmiy-texnik omillarga ITTKI o'tkazilishi, intellektual

mulkning mavjudligini qamrab oladi. Tashkiliy-boshqaruv omillar tahlili innovatsion infratuzilmaning rivojlanish darajasini, samarali innovatsion menejmentni, innovatsiyalarni amalga oshirishda marketing strategiyasini, innovatsiyalarni moliyalashtirishni tashkillashtirishni, innovatsion faoliyat vazifalariga tashkiliy tuzilmaning mos kelishini aniqlashga yordam beradi. Bizning fikrimizga ko'ra, innovatsion faoliyatga ta'sir o'tkazuvchi omillarni boshqaruv darajasiga ko'ra ham tasniflash lozim. Boshqaruv darajasiga ko'ra korxona innovatsion faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarni tasniflashda korxonani bevosita yoki bilvosita ta'sir o'tkazuvchi omillarini, shu bilan birgalikda o'zining innovatsion faoliyati darajasini va korxona ta'sir o'tkaza olmaydigan omillarni o'zgartirishini ta'kidlash mumkin. Korxona innovatsion faoliyatining ajralmas bir bo'lagi sifatida tashkiliy-boshqaruv faoliyatini shakllantirish uchun tashkiliy tizim boshqaruvi innovatsion jarayon vazifalariga mos kelishi zarur. Ushbu omil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- joriy tashkiliy tuzilmalarning rasmiylashtirilish darajasi;
- alohida xodimlar va bo'linmalarning innovatsion erkinligi;
- maqsadli ishchi guruhlarini shakllantirish imkoniyati;
- tashkiliy tuzilmada innovatsiyalarni qayta ishlash faoliyatini olib boruvchi bo'limlarning mavjudligi;
- tashkiliy tuzilmada korxona innovatsion faoliyatini amalga oshirishni amalga oshiruvchi bo'limlarning mavjudligi.

Korxona innovatsion faoliyatini shakllantirish va yuzaga keltirish jarayonlari boshqaruvi innovatsion menejment tizimi tomonidan amalga oshiriladi.

Korxona moliyaviy resurslari ko'lami ITTKIning o'tkazish uchun, asosiy fondlarni modernizatsiyalash, kadrlarni o'qitish va malakasini oshirish, faollashtirish, korxona innovatsion faoliyati darajasini oshirish uchun muayyan tadbirlarni o'tkazishga imkon berishi

kerak. Bizning fikrimizcha, tadqiqotning natijalari korxona innovatsion faoliyati darajasini aniqlash va amalga oshirishni amalga oshirishga imkon beruvchi va oqibatda sanoat korxonalari innovatsion faoliyatini baholash usullarini takomillashtiruvchi kompleks ko^satkichlarni ishlab chiqishga sharoit yaratib beradi. Shuningdek, har bir hududda sanoat korxonalarini innovatsion asosda rivojlantirish orqali qo'shimcha qiymat yaratish mintaqalari iqtisodiyotini rivojlantirishning lokomotivi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Berdiyev Abdumalik, Erkayeva Gulbahor, other. Measures to Increase the Popularity of Banking Services. International Journal of Modern Agriculture. Volume 10, No.2, 10 (2), 3943 -3949. 2021 ISSN: 2305-7246. Получено с <http://www.modern-journals.com/index.php/iima/article/view/1269>.
2. Kuchkorov G., Erkayeva G., Fayzullayev K. Labor motivation in small business enterprises. American journal of economics and business management. vol. 4, No. 2, 2021. <https://www.google.com>
3. Г.Эркаева, Ж.Исмагуллаев. Минтакаларда пандемия инкирозига карши бошкарувни куллаш зарурати ва хусусиятлари <https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/download/3905/3172>.